

NEKA PITANJA U VEZI SA UČEŠĆEM GRAĐANA U SUĐENJU

Ideja o učešću građana u suđenju je stara koliko i samo društvo. I realizacija ove ideje ostvarivala se na više načina i u različitim vidovima, zavisno od stepena razvoja društva. Naime, građani su učestvovali u vršenju sudske funkcije samostalno ili zajedno sa pozivnim sudijama. Isto tako ovu funkciju su mogli vršiti neposrednim učešćem u suđenju ili posrednim putem. Očigledno je da su građani imali najveći i presudni uticaj na vršenje sudske funkcije u vreme kada su samostalno donosili odluke u krivičnim i građanskim stvarima. To je bilo ono vreme kada je funkcija suđenja bila u rukama naroda, tj. kada su kako građanske, tako i krivične stvari rešavali narodni sudovi sastavljeni isključivo od sudija-laika. To je bio period prvobitne zajednice i početka klasnog raslojavanja društva. Stvaranje klasa nužno je dovelo do stvaranja države kao aparata nasilja u rukama vladajuće klase, a smim tim i prava za regulisanje društvenih odnosa. Ova okolnost je uticala na buduće načine i vidove učešća građana u vršenju sudske funkcije. Naime, to je bio presudni momenat za ukidanje prava građana na samostalno odlučivanje u krivičnom i građanskim stvarima u formi narodnih sudova. Od ovog vremena građani su mogli učestvovati u suđenju samo uz pozivne sudije. No i njihovo učešće na ovaj način je sužavano, a negde čak i onemogućeno, zavisno od stava vladajuće klase i od strategije i taktike u borbi protiv kriminaliteta. Sem toga, građani su mogli učestvovati u suđenju bilo neposrednim vršenjem funkcije suđenja, bilo posrednim putem, tj. svojim učešćem u izboru pozivnih sudija i kontrolom rada suda, s obzirom da je rad suda bio uglavnom javan.

Imajući u vidu važnost pitanja učešća građana u suđenju najpre ćemo dati kratak istorijski osvrt na razvoj ove ustanove uopšte i u našoj zemlji, a zatim ćemo izvršiti detaljniju analizu stanja de lege lata, da bi se na kraju osvrnuli na perspektive njenog razvoja de lege ferenda.

I.

Kao što smo napomenuli, najstariji i istovremeno najpotpuniji i najneposredniji vid učešća građana u suđenju bio je ostvaren kroz narodne sudove, koji su bili karakteristični za period prvobitne zajednice, sve do stvaranja klasa i države kao nužne posledice klasnog raslojavanja društva. Razvoj proizvodnih snaga uticao je da je ovaj vid učešća građana u suđenju bio relativno brzo prevaziđen i zamenjen takvim vidom suđenja u kome su sudsku funkciju vršile pozivne su-

dije uz veće ili manje učešće građana kao sudija-laika, odnosno sudija porotnika. Kako ovaj vid: učešća građana u suđenju, koji se naziva i porotnim suđenjem, postoji i danas, to ćemo se detaljnije osvrnuti na njemu.

Učešće građana u tzv. porotnom suđenju do sada se manifestovalo u dva osnovna oblika, tj. kao pravo i nepravo porotno suđenje. Pravo porotno suđenje jeste takav vid suđenja u kome su građani kao sudije porotnici obrazovali posebno sudsko veće, tzv. porotu. Ovo veće je u toku rasvetljenja i rešenja konkretne krivične ili građanske stvari bilo dužno da utvrđuje činjenice i da rešava činjenična pitanja i da na osnovu toga odgovori na pitanje da li je okrivljeni kriv ili je nevin. Kraće rečeno, veće sastavljeno od sudija porotnika imalo je za zadatak da utvrdi činjenično stanje i da na osnovu istog oglasi okrivljenog krivim ili da ga oslobodi. Posebno veće sastavljeno od pozivnih sudija (ili sudija pojedinac) rešavalo je pravna pitanja i na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja izricalo krivičnu sankciju. Do odlučivanja pred ovim većem dolazilo je samo u slučaju ako je porota donela odluku da je okrivljeni kriv za učinjeno krivično delo. U protivnom, krivičnu, pa slično tome i građansku stvar, definitivno je rešavala porota, jer na osnovu njene odluke da okrivljeni nije kriv, veće pozivnih sudija bilo je dužno da donese oslobađajuću presudu i da time potvrdi odluku porote, a ne i da je menja. Pravo porotno suđenje bilo je karakteristično za anglosaksonsko pravo, koje se sa izvesnim modifikacijama zadržalo sve do danas. Naime, ovo suđenje je početkom XIII veka uvedeno najpre u Engleskoj, a kasnije se proširilo i u druge anglosaksonske zemlje. Zbog toga se Engleska s pravom smatra kolevkom porote. Međutim, postoje određena neslaganja među teoretičarima u pogledu samog porekla porote u Engleskoj. Preovlađuje shvatanje prihvaćeno od većine teoretičara, čiji je autor nemački teoretičar Bruner, prema kome engleska porota ima svoje poreklo u starom franačkom odnosno neromanskom pravu. Naime, prema Bruneru, u ovim pravima stvorena je najpre dokazna porota u građanskim stvarima, koja je kasnije proširila svoju nadležnost i na krivične stvari. Iz ove dokazne porote kasnije je postala optužna porota, kao i današnja porota koja na glavnom pretresu utvrđuje činjenično stanje i na osnovu istog daje odgovor na pitanje da li je okrivljeni kriv ili nevin¹.

Krajem XVIII veka engleska porota u klasičnom obliku preneti je u sudski sistem Francuske. Porotno suđenje u pravom smislu uvedeno je posle buržoaske revolucije u Francuskoj 1789 godine. Uvođenje porotnog suđenja engleskog tipa došlo je kao rezultat reakcije na dotadašnji politički apsolutizam, na korumpirani sudski stalež i na primenu inkvizicionog krivičnog postupka. Zbog toga se u poroti videla jedna čisto politička ustanova koja se smatrala jednim od najpodesnijih sredstava da se u pravosuđu izvrši podela vlasti i da se putem iste otkloni rđava strana primene teorije o zakonskoj vrednosti dokaza. Međutim, uvođenje porotnog suđenja u pravosuđe Francuske nije dalo željene rezultate, zbog toga što su bili drukčiji društveno-ekonomski i politički uslovi u Francuskoj toga doba. Ova okolnost je uti-

¹) Dr Vladimir Baver: Problem sudelovanja nepravnikna u savremenom kaznenom sudovanju, Zagreb, 1940 god. str. 7—14.

cala da je moralo dolaziti do čestih reformi ove ustanove, kao u načinu odlučivanja tako i u brojnom sastavu pozitivnih sudija i građana kao sudija porotnika. Zbog toga je u pravnoj teoriji iskristalisano shvatanje o tome da je u Francuskoj stvoreno porotno suđenje posebnog tipa, koje predstavlja određenu kombinaciju između porotnog suđenja u pravom i nepravom smislu².

Porotno suđenje u nepravom smislu predstavlja takav oblik učešća građana u suđenju prema kome pozivne sudije i građani kao sudije porotnici obrazuju jedno jedinstveno veće, tzv. mešoviti sud. Ovaj sud učešća građana u suđenju uveden u pravosuđe Nemačke polovinom XIX veka. Do uvođenja porotnog suđenja u ovoj formi došlo je uglavnom iz istih onih uzroka kojih je u pravosuđe Francuske uvedena klasična engleska porota. Međutim, poučeni lošim iskustvom Francuske u praktičnoj primeni porotnog suđenja u pravom smislu, Nemci su uveli porotno suđenje u nepravom smislu, tj. osnovali su mešovite sudove tzv. schöfengerichte. Osnovna karakteristika ovog vida učešća građana u suđenju ogleda se u tome što su pozivne sudije i građani kao sudije porotnici sačinjavali jedinstveno veće u kome su bili ravnopravni u rešavanju svih pitanja o konkretnoj krivičnoj ili građanskoj stvari. Građani kao sudije porotnici bili su po pravilu brojniji od pozivnih sudija. Prema tome, ovo jedinstveno mešovito veće ravnopravno je odlučivalo kako o činjeničnim i pravnim pitanjima, tako i u izricanju krivične sankcije. Kako je porotno suđenje u ovom vidu bilo najpre uvedeno u pravosuđe Nemačke, to se s pravom smatra da isto vodi svoje poreklo iz Nemačke. Kasnije je porotno suđenje u formi mešovitog suda uvedeno u mnoge zemlje kontinentalne Evrope, pa i u neke zemlje današnje Jugoslavije, kao naprimer u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

II

Istorijski razvoj ustanove učešća građana u suđenju u zemljama današnje Jugoslavije bio je umnogome identičan sa razvojem ove ustanove uopšte. Ova konstatacija je sasvim razumljiva ako se ima u vidu geografski položaj, veličina i društveno-ekonomsko i političko stanje naših zemalja u to doba, zbog čega su iste bile u manjoj ili većoj zavisnosti od susednih razvijenijih zemalja. Prema tome, i u našim zemljama građani su najpre učestvovali u suđenju kroz narodne sudove, koja forma suđenja je bila najstariji vid ove ustanove i početni stadijum u njenom razvoju, kroz koji su prošle sve zemlje i narodi. Za kasniji razvoj ove ustanove karakteristično je da je u nekim zemljama uvedeno porotno suđenje u pravom smislu, tj. uvedena je porota engleskog tipa, dok je u drugim uvedeno porotno suđenje u nepravom smislu, tj. u formi mešovitih sudova. Tako je krajem XIX veka u Srbiji uvedeno porotno suđenje u nepravom smislu u formi mešovitog suda, što je učinjeno i u Bosni i Hercegovini, dok je u Hrvatskoj, Sloveniji i Dalmaciji uvedena neka vrste porotnog suđenja u pravom smislu engleskog tipa. Sem ovoga, postojale su određene razlike, kako u

²) Dr Samuel Kamhi: Mjesto i uloga porote u našem sistemu pravosuđa, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, sv. XII, 1964 god. str. 34, 35.

zakonodavnom normiranju ove ustanove, naročito u pogledu krivičnih dela za čije je rasvetljenje i rešenje bio nadležan mešoviti sud, odnosno porota, tako i u njenoj praktičnoj primeni.

U vezi sa razvojnim putem ustanove učešća građana u suđenju u zemljama današnje Jugoslavije, postoje određene razlike u shvatanjima pojedinih pravnih teoretičara. Naime, ima teoretičara, starijih i mlađih, koji smatraju da je u nekim našim zemljama postojao oblik pravog porotnog suđenja engleskog tipa, koji se pojavio skoro istovremeno kada i u Engleskoj. Ovaj stav je najpre izneo prof. Jovan Arakumović u svojoj pristupnoj besedi: „Stara srpska porota poređena sa engleskom porotom“, u kojoj je tumačeći odredbe Dušanovog Zakonika dokazivao postojanje ove ustanove, navodeći da je porota i porotno suđenje toga doba bilo jedno dragoceno sredstvo za primenu pravde i da je porota najpouzdanija garantija imovine, časti, slobode i života. Ista stav je zastupao i drugi teoretičar Metod Dolenc, s tim što je smatrao da porota nije ponikla na tle Srbije, već da je preneti iz Engleske. Među mlađim teoretičarima ovo shvatanje zastupa prof. Samel Kamhi, koji smatra da bi se institut porote srednjevekovne Srbije razvio do velikih razmera da nije njen razvoj bio prekinut okupacijom Srbije od strane Turaka³. Međutim, većina teoretičara smatra da shvatanja navedenih teoretičara nisu dovoljno argumentovana i da su kao takva neodrživa. Naime, shvatanja navedenih teoretičara zasnivaju se samo na tumačenju onih odredaba Dušanovog Zakonika i Vinodolskog Zakonika, u kojima se pominje termin porotnik, koji ima sasvim drugo značenje. Zapravo, porotnici su bili jedna vrsta dokaznog sredstva, tj. to su bili građani koji su polagali zakletvu posle okrivljenog, kao bi potvrdili verodostojnost njegove zakletve u pogledu istinitog navoda istog⁴. Prema tome, ne upuštajući se u detaljnu kritičku analizu napred iznetih shvatanja, smatramo da se na osnovu raspoloživih istorijskih dokumenata može pouzdano tvrditi da je u zemljama današnje Jugoslavije porotno suđenje u pravom odnosno nepravom smislu uvedeno krajem XIX veka.

Tako je u Srbiji pod uticajem ideja Francuske buržoaske revolucije i narodne tradicije donet Zakon o poroti 1871 godine. Na donošenje ovog Zakona uticale su i druge okolnosti, kao što su političke prilike toga doba, određene poteškoće u pratičnoj primeni Zakonika o postupku sudskom u krivičnim delima od 1865 godine, koje su se ogledale naročito u pogledu ocene dokaza primenom teorije o zakonskoj vrednosti dokaza i slično. Po ovom Zakonu građani su učestvovali u suđenju samo za neke vrste krivičnih dela, kao što su opasne krađe, razbojništva i paljevine, koja su u to vreme bila i najteže krivična dela. U praktičnoj primeni Zakona o poroti ispoljile su se brojne slabosti, koje su se naročito manifestovale kroz fizičku i psihičku presiju na porotnike i svedoke od strane okrivljenog i njegove rodbine, tako da su vrlo često porotnici bili prinuđeni da mimo svoje volje glasaju za oslobađajuću presudu. Ova okolnost uticala je da je došlo do novele navednog Zakona 1892 godine, kojom prilikom je izmenjen način izbora porotnika, tj. od četiri porotnika koji su učestvovali u sudskom

³) Dr Samuel Kamhi, op. cit. str. 37, 38.

⁴) Dr Vladimir Bayer, op. cit. str. 3.

veću, dva porotnika su birana iz reda građana mesta u kome je bilo sedište suda, a druga dva porotnika iz neposredne okoline mesta prebivanja okrivljenog. Pošto i ova novela nije dala željene rezultate, došlo je do ponovne izmene Zakona 1895 godine, kojom je broj porotnika u veću sveden na dva, tako da je mešovito veće za rasvetljenje i rešenje konkretnog krivičnog događaja bilo sastavljeno od trojice pozivnih sudija i dvojice porotnika. Najzad, poslednjom novelom navedenog Zakona od 1905 godine proširena je stvarna nadležnost porotnog suda, tako da je ovaj sud bio nadležan i za krivična dela izvršena od strane činovnika zloupotrebom službene dužnosti i za krivična dela lažnog bankrotstva i lihvarstva. Na taj način otklonjena je primena teorije o zakonskoj vrednosti dokaza i prilikom presuđivanja ovih krivičnih dela.

Slična je situacija bila u pogledu uvođenja porotnog suđenja u druge zemlje današnje Jugoslavije, s tim što je stvarna nadležnost ovih sudova bila mnogo sužena. Tako je u Hrvatskoj uvedeno porotno suđenje engleskog tipa samo za štamparska krivična dela Zakonom od 1875 godine. Naime, za rasvetljenje i rešenje krivičnih stvari iz ove oblasti postojao je tzv. porotnički zbor od 12 porotnika koji je odvojeno i samostalno utvrđivao činjenično stanje i krivicu okrivljenog, na osnovu čega je posebno veće pozivnih sudija donosilo odluku o kazni. Skoro identično porotno suđenje postojalo je u Sloveniji i Dalmaciji. U Bosni i Hercegovini uvedeno je porotno suđenje u nepravom smislu, tj. u formi mešovitog suda, s tim što je nadležnost ovog suda bila sužena na manji broj krivičnih dela, a takođe je vrlo brzo bio ukinut⁵.

Bivša Jugoslavija i Holandija bile su jedine evropske zemlje pre drugog svetskog rata koje nisu poznavale ustanovu učešća građana u suđenju. Naime, posle prvog svetskog rata došlo je do stvaranja kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kao jedinstvene države 1918 godine. Tom prilikom ukinuti su svi oblici porotnog suđenja, koji su postojali u zemljama današnje Jugoslavije. Zakonik o krivično-sudskom postupku kraljevine Jugoslavije koji je donet 1929 godine, kao i zakoni o uređenju pravosuđa, nisu poznavali ustanovu učešća građana u suđenju. Jedino su građani mogli da učestvuju u rešavanju sporova o trgovačkim stvarima i to u većima trgovačkih i okružnih sudova, kao i u rešavanju građanskih sporova ali samo u izbranim sudovima.

Do potpunog ukidanja ustanove učešća građana u suđenju u krivičnim stvarima, pa skoro i u građanskim stvarima, došlo je iz političkih razloga. Naime, bivša Jugoslavija, zbog nerešenog nacionalnog pitanja i posebnim društveno-političkim uređenjem u formi monarho-fašističke diktature, dala je veoma uska prava i slobode građanima, što se odrazilo i na planu učešća građana u suđenju. Ovakvo stanje ostalo je sve do kapitulacije bivše Jugoslavije, odnosno do početka borbe i revolucije protiv okupatora i domaćih izdajnika.

III

Početak narodno-oslobodilačke borbe i revolucije označio je istovremeno i početak rušenja bivše vlasti i pravnog poretka i stvaranja

⁵) Dr Vladimir Bayer, op. cit. str. 42.

novu narodnu vlasti i novog pravnog sistema. U ovo vreme pojavile su se i prve klice nove ustanove učešća građana u suđenju, koje su se manifestovale kroz prva javna suđenja od strane revolucionarnog naroda na zboru, održana pod rukovodstvom člana štaba partizanske jedinice koja se nalazila na toj teritoriji. Tako su u toku narodno-oslobodilačke borbe naših naroda stvarani novi organi narodne narodne vlasti i posebni organi pravosuđa, koji su se pri kraju rata oformili kao narodni sudovi u kojima je došlo do izražaja brojno učešće građana u vršenju sudske funkcije. Najvažniji pravni akti toga doba kojima je regulisan krivični postupak, pa i pitanje učešća građana u suđenju, bili su: Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ o osnivanju vojnih sudova od 29. XII. 1942 godine i Uredba o vojnim sudovima od 24 maja 1944 godine. Važno je istaći i činjenicu da je u toku oružane borbe i revolucije uspešno izvršeno rešenje pravnog poretka stare Jugoslavije, koje je dobilo svoj završni pravni izraz u Odluci o ukidanju i nezavisnosti svih pravnih propisa donetih od strane okupatora injihovih pomagača za vreme okupacije i o ukidanju pravnih propisa koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije naše zemlje, koja je doneta 3. februara 1945. godine.

Pošto je u toku narodnooslobodilačke borbe i oružane revolucije ustanova učešća građana u suđenju kao tvorevina revolucionisanog naroda ponovo dobila pravo građanstva u našoj zemlji, njen dalji razvoj od oslobođenja zemlje do danas odvijao se u pravcu što većeg afirmisanja iste, kako bi građani svojim učešćem u suđenju dali što veći doprinos u konkretnom rasvetljenju i rešavanju kako građanskih tako i krivičnih stvari. Tako je već u Zakonu o uređenju narodnih sudova koji je donet odmah posle oslobođenja 1945. godine bilo predviđeno da je za vršenje sudske funkcije mogao biti izabran ne samo za sudiju porotnika već i za stalnog sudiju svaki jugoslovenski građanin ukoliko mu nije oduzeto bilo koje političko ili građansko pravo. Ovakav stav je zauzet zbog nedostatka pravno obrazovanih kadrova, a ne sa ciljem da se u potpunosti laicizira vršenje sudske funkcije. Iz ovih prvih zakonskih rešenja dolazi se do zaključka da je kod nas učešće građana u suđenju poprimilo vid porotnog suđenja u nepravom smislu, tj. formu mešovitih sudova. Isto tako, s pravom se smatra da je ustanova učešća građana u suđenju uvedena sa ciljem da se vršenje sudske funkcije demokratizuje i debirokratizuje i da ista vodi svoje poreklo iz doba oružane revolucije. Međutim vid i način učešća građana u suđenju uveden je po uzoru na sovjetski sistem pravosuđa. To se naročito vidi iz rešenja sadržanih u Ustavu od 1946. godine koja se odnose na narodne sudove. Tako je u članu 119. stavu 2. Ustava bilo predviđeno da veća sreskog i okružnog suda budu sastavljena od sudija i sudija porotnika, kada odlučuju u prvom stepenu i da su u suđenju sudije i sudije porotnici potpuno ravnopravni. I ova ustavna rešenja očito govore o tome da je uvedeno porotno suđenje u formi mešovitog suda u kome pozivne sudije i sudije porotnici ravnopravno odlučuju kako o činjeničnim tako i o pravnim pitanjima. Ustavni zakon od 1953. godine nije predvideo nikakva nova rešenja u pogledu učešća građana u suđenju.

Međutim, Ustav SFRJ od 1963. godine predviđa izvesna nova rešenja u pogledu učešća građana u suđenju. Naime, poučen iskustvom

stećenim u praktičnoj primeni ove ustanove u periodu od skoro 18 godina, zakonodavac je u normiranju ove ustanove bio mnogo elastičniji i oprezniji. Tako se zakonodavac, zadržavajući u principu porotno suđenje kao vid učešća građana u suđenju, nije izričito izjasnio u pogledu konkretne forme njihovog učešća, već je ostavio mogućnost da se kasnije zakonom predvidi konkretan vid učešća građana u suđenju, tj. da se eventualno uvede porotno suđenje u pravom smislu u formi porote engleskog tipa. Međutim, Osnovni zakon o sudovima opšte nadležnosti od 1965 godine zadržao je skoro u potpunosti ranije postojeću formu učešća građana u suđenju kroz mešovite sudove. Isto tako, Ustav od 1963 godine nije predvideo da građani kao sudije porotnici učestvuju u suđenju svih krivičnih i građanskih stvari, već je neke od ovih stvari mogao da rešava pozivni sudija pojedinac. Dalje, predvideo je mogućnost da mešoviti sud rešava krivične i građanske stvari i u drugom stepenu i to kada odlučuje na pretresu. Takođe je u ovom Ustavu izostala odredba prema kojoj sudije i sudije porotnici učestvuju ravnopravno u rešavanju krivičnih i građanskih stvari. Najzad, u ovom Ustavu predviđeni su nešto blaži uslovi za građane da bi mogli biti birani za sudije porotnike, naročito u pogledu godina starosti. Tako se ranije tražilo navršena 27 godina, a sada je dovoljno da građanin bude punoletan

Dosadašnji razvoj ustanove učešća građana u suđenju u našoj zemlji dobio je svoj privremeni završetak donošenjem novog Ustava SFRJ od 1974 godine. U ovom Ustavu zakonodavac je takođe predvideo izvesna relativno nova rešenja u pogledu učešća građana u vršenju sudske funkcije. Tako je u članu 229 ustava predviđeno da u suđenju učestvuju sudije i radni ljudi i građani kao sudije, sudije porotnici ili porotnici na način utvrđen zakonom odnosno aktom o ustanovljavanju suda. Analizirajući ovu odredbu Ustava dolazi se najpre do zaključka da je zakonodavac i ovom prilikom bio elastičan u pogledu načina učešća građana u suđenju, jer je ostavio ovo pitanje da se reši zakonom, odnosno posebnim aktom o ustanovljenju suda. Zatim, može se izvući drugi zaključak o tome da građani dobijaju mnogo šire mogućnosti za vršenje sudske funkcije, do čega je došlo zbog toga što je zakonodavac predvideo da sudsku funkciju pored redovnih sudova kao organa državne vlasti vrše i samoupravni sudovi. Tako su građani stekli pravo da učestvuju u suđenju ne samo kao sudije porotnici, koje pravo su imali pre stupanja na snagu novog Ustava, već i kao sudije i porotnici. Međutim, Zakonom o redovnim sudovima SR Srbije od 1974 godine (Sl. glasnik SRS br. 52/74) predviđeno je da u suđenju kod ovih sudova učestvuju pored pozivnih sudija i radni ljudi i građani kao porotnici. Prema tome, radni ljudi i građani mogu učestvovati kao sudije i porotnici samo u vršenju sudske funkcije kod samoupravnih sudova, koji, prema Ustavu, imaju dosta različite oblike, kao što su sudovi udruženog rada, arbitraže, mirovna veća, izabrani sudovi i slično. Na osnovu zakonskih rešenja o redovnim sudovima dolazi se do zaključka da zakonodavac nije iskoristio mogućnost koja je data u novom ustavu u pogledu uvođenja neke nove forme učešća građana u suđenju, već je i dalje regulisao nama poznatu formu, tako da građani mogu učestvovati u vršenju sudske funkcije kao sudije porotnici u mešovitom sudu i jedinstvenom veću sa pozivnim sudijama.

IV.

Ovaj kratak istorijski osvrt na razvoj ustanove učešća građana u suđenju u svetu i u našoj zemlji omogućuje nam da izvučemo neke opšte zaključke. Tako naprimer, ustanova učešća građana u suđenju je veoma stara, zadire u daleku prošlost i tokom svoga razvoja pojavila se u dva osnovna oblika, tj. građani su najpre vršili sudsku funkciju samostalno i nezavisno kao narodni sudovi, a zatim su ovu funkciju vršili zajedno sa pozivnim sudijama kao porota ili mešoviti sud. Prema tome, smatramo da porotno suđenje u pravom i nepravnom smislu vodi svoje poreklo iz narodnih sudova, s obzirom da su oni predstavljali najstariji i najpotpuniji vid učešća građana u suđenju. U pravnoj teoriji postoji shvatanje prema kojem ne postoji nikakav kontinuitet između narodnih sudova i porotnog suđenja u pravnom i nepravnom smislu, te da se ne može tražiti poreklo porote i mešovitog suda u narodnim sudovima.⁶⁾ Mada je teško utvrditi ovu činjenicu, ipak smatramo da porota i porotno suđenje nije samonikla, već da ima svoje začetke u narodnim sudovima i da je sa pojavom klase i države postala dominantan vid učešća građana u suđenju. Ova postavka je u skladu i sa dijalektičkim zakonima razvitka, prema kojima se u krilu starog rađaju klice novog, koje kasnije prevlađuje i prerasta u nov kvalitet. Isto tako, ustanova učešća građana u suđenju predstavlja tvorevinu opštih društvenih i ekonomskih kretanja, te je kao takva morala da poprimi određena klasna obeležja i da služi interesima vladajuće klase. Naime mada su inicijativa i zahtevi za što veće učešće građana u suđenju uvek bila na strani potčinjene klase, vladajuća klasa je prihvatajući nužnost postojanja ove ustanove, nastojala da istu iskoristi u svoje svrhe, tj. za uspešnu realizaciju svoje kaznene politike. Ovo je naročito bio slučaj sa kapitalističkim zemljama u kojima je buržoazija vladajuća eksploatatorska klasa. Pojava socijalističkih zemalja posle oktobarske socijalističke revolucije, a naročito posle drugog svetskog rata, uticala je da dođe do suštinskih promena u ustanovi učešća građana u suđenju, koje se ogledaju kako u samoj svrsi njenog postojanja tako i u njenoj promenjenoj ulozi. Naime, u ovim zemljama osnovna svrha i cilj učešća građana u suđenju jeste što veća demokratizacija vršenja funkcije suđenja i podruštvljavanje ove funkcije. Prema tome, ustanova učešća građana u suđenju zadržala je i dalje svoja klasna obeležja, jer služi interesima vladajuće radničke klase. Međutim, ova ista klasa je životno zainteresovana za što veće učešće građana u suđenju, jer smatra da se time doprinosi boljem i efikasnijem radu pravosuđa. Posebno se ističe dublji smisao i nov politički sadržaj ove ustanove u našem samoupravnom socijalističkom društvu. Naime, kod nas učešće građana u suđenju sve manje ima značaj simboličnog izražavanja „narodnog suđenja” a sve više dobija oblik ostvarivanja samoupravnih prava koja pripadaju svakom našem radnom čoveku i građaninu. Konkretnije rečeno, radi se o sve većem učešću radnih ljudi, posebno neposrednih proizvođača u vršenju svih društvenih funkcija pa i sudske funkcije. Prema tome, učešće građana u suđenju poprima sve više jedan oblik društvenog samoupravljanja predviđenog u novom Ustavu SFRJ od 1974 godine, jer u našem socijalističkom društvu ustanova učešća gra-

đana u suđenju predstavlja formu socijalističke demokratije.⁶⁾ Isto tako, s pravom se smatra da ova ustanova ima i svoju vaspitnu ulogu. Naime, građani učestvuju neposredno u vršenju ove veoma važne društvene funkcije kao sudije porotnici vrše pozitivan uticaj na podizanje pravne svesti i na razvijanje socijalističkog morala građana, što ima određeni posredni uticaj na smanjenje kriminaliteta kao društveno negativne pojave. Samim tim ustanova učešća građana u suđenju treba da doprinese da dođe do odumiranja funkcije suđenja u klasičnom smislu, kada će i sama izgubiti svoja klasna obeležja. Na taj način doći će do takve situacije da će u budućem komunističkom društvu ovu i druge funkcije vršiti radni ljudi i građani, rešavajući eventualne ekcese, kao narodni sudovi koji će u odnosu na one prastare narodne sudove predstavljati nov kvalitet, s-obzirom da će nastati na jednom najviše mogućem stepenu društveno ekonomskog i političkog razvoja društva. Zatim, smatra se da sudije porotnici vršeći sudsku funkciju povremeno, unose u rad suda stvarnost života i time čuvaju sud od začaurenosti, profesionalne deformacije i slično. Kao dalji zaključak koji se može izvući iz ovog istorijskog pogleda odnosi se na činjenicu da je u vršenju sudske funkcije učestvovao uglavnom laički elemenat, tj. za povremene sudije iz naroda nije bila potrebna nikakva posebna stručna sprema. Naime, smatra se da bi u protivnom baza za izbor sudija porotnika bila sužena, jer bi se isti mogli birati samo iz redova raznovrsnih stručnjaka, a naročito ako bi se za njih tražilo pravno obrazovanje. S druge strane, polazi se od toga da su pozivne sudije pravno obrazovana lica i da se eventualna potreba za stručnim znanjem iz drugih oblasti nauke može naknaditi angažovanjem stručnih lica u svojstvu veštaka.

U pogledu brojne zastupljenosti sudija nepravnikā može se zaključiti da su oni bili uvek brojniji od pozivnih sudija i to kako u mešovitom sudu kao jedinstveno veće, tako i porotnom sudu engleskog tipa kao posebna porota. Izuzetak u ovom pogledu predstavljao je mešoviti sud u staroj Srbiji, gde je izmenom Zakona o poroti 1895 godine smanjen broj porotnika, tako da je veće bilo sastavljeno od trojice pozivnih sudija i dvojice sudija porotnika. Na osnovu ovih zaključaka može se izvući opšti zaključak prema kome se ustanova učešća građana u suđenju, kroz svoj dosadašnji istorijski razvoj, afirmisala i samimi tim opravdala svoje postojanje, bez obzira što je u njenoj praktičnoj primeni bilo određenih slabosti koje su se manifestovale kako u buržoaskim zemljama, tako i u socijalističkim zemljama u manjoj meri. Međutim, ove slabosti su u odnosu na prednosti ustanove učešća građana u suđenju skoro zanemarljive i periferne su, tako da se mogu uspešno otklanjati.

V

Zbog okolnosti da je ustanova učešća građana u suđenju kako u prošlosti tako i danas ispoljavala svoje dobre i loše strane, u pravnoj teoriji bilo je, a i danas ima teoretičara koji su za i protiv uvođe-

⁶⁾ Vidi opširnije dr Milica Stefanović-Zlatić: Učešće građana u suđenju, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1969 god. str. 388.

nja i postojanja ove ustanove. Teoretičari koji su bili protiv učešća građana u suđenju, a ima ih i sada, bili su uvek u manjini i u prilog ovakvog svog stava navodili su uglavnom nedostatke i slabosti koje ova ustanova ispoljavala u njenoj praktičnoj primeni. Isto tako pristalice i protivnici postojanja ustanove učešća građana u suđenju za osnov svoga opredeljenja imali su stanje ove ustanove u buržoaskim zemljama. Tako su protivnici ove ustanove kao argumente u prilog svojih stavova navodili najpre činjenicu da je u savremenom životu pravni sistem dosta složen i kao takav teško shvatljiv za pravno obrazovana lica, a skoro potpuno nerazumljiv za laike koji učestvuju kao sudije porotnici. Zatim, smatraju da su sudije porotnici izloženi sugestivnoj moći i uticaju zastupnika odbrane i optužbe, odnosno punomoćnika stranaka, naročito ako su ovi poznati kao dobri advokati i blistavi govornici. Kao posledica ovakvog stanja dolazilo je do situacije da su krivci za zločine izvršene iz strasti oslobađani krivice. Takođe se smatra da se sudije porotnici teško snalaze u mnoštvu činjenica i dokaza, koje treba utvrditi u svakom konkretnom slučaju, zbog toga što su vrlo često činjenična i pravna pitanja međusobno ispreletana, tako da ih je dosta teško decidirano odvojiti. Najzad, kao argument protiv učešća građana u suđenju navodi se i to da građani na ovaj način gube dosta radnih časova, zbog čega trpi njihovo radno mesto i završavanje svojih redovnih poslova.

Teoretičari koji su pristalice postojanja ustanove učešća građana u suđenju, u prilog svoga stava navode takve argumente koji su fundamentalni i čine njenu suštinu. Tako naprimer, ovi teoretičari smatraju da se u toku dosadašnjeg postojanja u buržoaskim zemljama ova ustanova pokazala kao najveća i najuspešnija brana protiv nasrtaja tiranije na slobode i prava građana. Porota i porotno suđenje smatra se jedinom od najdemokratskijih ustanova savremenog buržoaskog društva, jer omogućuje građanima da direktno učestvuju u vršenju sudske funkcije i samim tim u izricanju pravde. Na taj način, njihovo učešće omogućuje da se nepogrešivi osećaj narodne pravičnosti ugradi u konkretne sudske odluke. Pored toga, smatra se da učešće građana u suđenju onemogućuje birokratizaciju udstva i dovoljno je sigurna brana da korupcija i mito ne zarazi sud, koji treba da bude najveće utočište zakonitosti i pravde⁷.

Sigurno je da ustanova učešća građana u suđenju ispoljava mnogo veće prednosti u socijalističkim zemljama, a naročito u našem samoupravnom društvu. Isto tako ova ustanova ima još uvek neke slabosti i nedostatke, koji se ispoljavaju u njenoj praktičnoj realizaciji.

Unašem samoupravnom socijalističkom društvu, ustanova učešća građana u suđenju dobila je, kako smo videli, jedan potpuno novi kvalitet, koji se ogleda u tome što predstavlja put podružljavanja sudske funkcije i samim tim važan vad samoupravljanja u pravosuđu. Međutim, smatramo da se pravosuđe mora shvatiti u širem smislu, te na taj način potrebno je učiniti makar prve korake ka njegovom podružljavanju u celini. Naime, smatramo da je krajnje vreme da se i u našem javnom tužilaštvu, kao delu pravosuđa, učini prvi korak na ovom putu i uvede princip zbornosti u vršenju ove važne društvene

⁷) Dr Samuel Kamhi, op. cit. str. 41—44

funkcije, a da se napusti dosadašnji monokratski princip, prema kome ovu funkciju vrši javni tužilac kao pojedinac. Moglo bi se poći još i korak dalje u podružtvljavanju ove funkcije tj. da se predvidi način i forma učešća građana u vršenju ove funkcije. Na ovaj način bi se naše javno tužilaštvo razlikovalo od klasičnog javnog tužilaštva od kojeg vodi svoje poreklo.

Što se tiče razvoja ustanove učešća građana u suđenju de lege ferenda, smatramo da na osnovu tridesetogodišnjeg iskustva i prakse rad pravosuđa od oslobođenja do danas, treba preduzeti dalje korake u konkretnoj realizaciji ustavnih rešenja. Naime, već više godina nalazi se na dnevnom redu pitanje reforme našeg pravosuđa u celini. U sklopu ove reforme sigurno je da će se naći određena rešenja i za ustanovu učešća građana u suđenju. Kao što smo videli, novi Ustav SFRJ od 1974 godine i ustavi Republika predvideli su u načelu širu mogućnost učešća građana u vršenju sudske funkcije. Do ovoga je došlo zbog toga što, prema novim ustavnim rešenjima, pored redovnih sudova kao državnih organa, sudsku funkciju će vršiti i samoupravni sudovi, koji mogu imati različite oblike, od kojih su najvažniji sudovi udruženog rada. Na osnovu dosada donetih zakona, predloga i nacrtā zakona, koji bliže regulišu uređenje pravosuđa u celini, može se zaključiti da je ustanova učešća građana u suđenju jednim delom regulisana na sličan način kako je bila regulisana u dosadašnjem zakonodavstvu, a da je u drugom delu poprimila sasvim novu sadržinu. Tako naprimer, Zakonom o redovnim sudovima učešće građana u suđenju zadržano je uglavnom u dosadašnjim okvirima, s tim što su predviđeni nešto drugačiji uslovi za izbor sudija porotnika. To se još jasnije vidi iz nacrtā Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, u kome je predviđeno da sudovi u republikama i pokrajinama sude u prvom stepenu u većima sastavljenim od jednog sudije i dvojice sudija porotnika, odnosno u većima sastavljenim od dvojice sudija i trojice sudija porotnika, kada sude za krivična dela za koja je u zakonu predviđena kazna strogog ztvoja u trajanju od 15 godina ili teža kazna (čl. 17). Isto rešenje je predviđeno i za učešće građana u drugostepenom sudu i to samo kada isti odlučuje na pretresu. Tom prilikom veće je sastavljeno od dvojice pozivnih sudija i trojice sudija porotnika. U pogledu uslova za izbor sudija porotnika, Zakon o redovnim sudovima SR Srbije u članu 54 predvideo je da se za sudiju porotnika može izabrati punoletni jugosovenski građanin koji je moralno podoban za vršenje dužnosti sudije i koji je, s obzirom na svoje znanje i iskustvo, sposoban da vrši tu dužnost. U istom članu je predviđeno da se sudije porotnici biraju na četiri godine i da mogu biti ponovo birani. Najzad u stavu trećem istog člana predviđeno je da će se prilikom izbora sudija porotnika voditi računa da se biraju i lica koja imaju potrebno stručno iskustvo ili stručnu spremu za suđenje u određenim stvarima. U odnosu na uslove koje je predviđao Osnovni zakon o sudovima opšte nadležnosti, ovaj zakon predviđa neke novine. Tako se više naglašava moralna podobnost za vršenje ove delatnosti, predviđa se duži rok izbora i mogućnost izbora lica koja imaju potrebno stručno iskustvo ili stručnu spremu za određene građanske ili krivične stvari. Na ovaj način se sužava baza za regrutovanje sudija

porotnika na račun kvaliteta, a samim tim se pooštavaju uslovi za izbor sudija porotnika u redovnim sudovima.

Mnogo šira mogućnost učešća građana u suđenju predviđena je u samoupravnim sudovima. Tako je u ovim sudovima predviđeno da građani mogu učestvovati ne samo kao sudije porotnici, već i kao sudije od poziva. Prema predlogu Zakona o sudovima udruženog rada SR Srbije većina sudija u ovim sudovima biće izabrano iz reda radnika neposrednih proizvođača, inženjera, tehničara, ekonomista i drugih stručnjaka, a jedan manji broj će biti stalnih sudija sa pravnim obrazovanjem. Sam naziv ovog suda dosta određeno govori o nadležnosti istog. Naime, ovaj sud će biti nadležan da rešava sve sporove koji nastaju u vezi sa organizovanjem i izdvajanjem organizacija udruženog rada, o spajanju, pripajanju i podeli organizacija udruženog rada, o zaključivanju i sprovođenju samoupravnih sporazuma o udruživanju i međusobnim odnosima u udruženom radu, kao i druge zakonom određene sporove iz društveno — ekonomskih i drugih samoupravnih odnosa. Sem ovoga, ovi sudovi odlučuju o postojanju uslova za organizovanje osnovnih organizacija udruženog rada i radnih zajednica i o zahtevima za zaštitu prava rada društvenim sredstvima i drugih samoupravnih prava i društvene svojine. čl. 226 SU). Najzad, prema predlogu zakona ovi sudovi biće organizovani na regionalnom principu i brojaće od 50 do 100 sudija i sudija porotnika.

Na osnovu zakonskih rešenja o sudovima udruženog rada i drugim oblicima samoupravnih sudova, sadržanih u saveznom Ustavu i republičkim ustavima i drugim zakonskim aktima, dolazi se do zaključka da je jedna veoma važna oblast stavljena u nadležnost samoupravnih sudova u kojima po brojnosti preovlađuju radni ljudi i građani. Čini nam se da će baš ovi samoupravni sudovi biti put i način odumiranja sudske funkcije u klasičnom smislu, odnosno da će vršenje ove funkcije biti stavljeno u nadležnost radnih ljudi i građana, koji će istu obavljati uporedo sa obavljanjem svojih redovnih poslova iz osnovnog zanimanja. Naime, samoupravni sudovi i njihova organizacija i nadležnost predstavljaju onu osnovnu novinu koju predviđa savezni Ustav i ustavi republika u pogledu učešća građana u vršenju sudske funkcije. Sprovođenje ovih novih zakonskih rešenja u praksi u pogledu samoupravnih sudova, omogućuje uspešan rad ovih sudova, a samim tim nužno će doći do smanjenja sporova koji spadaju u nadležnost redovnih sudova. Uspešan rad samoupravnih sudova posredno će uticati i na smanjenje broja krivičnih dela i kriminaliteta uopšte, što će doprineti smanjenju krivičnih stvari koje rešava redovni sud.

Kao što smo videli, učešće građana u suđenju u redovnim sudovima u suštini je ostalo isto, naročito u pogledu načina učešća i njihove brojne zastupljenosti. Zadržan je postojeći način učešća građana u suđenju u formi mešovitih sudova i jedinstvenih sudijskih veća. I brojna zastupljenost građana u ovim sudovima je ostala potpuno nepromenjena, mada su ustavna rešenja pružala mogućnost da se zakonom može predvideti drukčiji načini i brojnost učešća građana u redovnim sudovima. Postavlja se pitanje da li će ova rešenja u pogledu učešća građana u suđenju omogućiti da se prevaziđu određene slabosti, koje su se kroz ovaj tridesetogodišnji period ispoljile u praktičnoj

primeni ove ustanove. Sigurno je da sada nije moguće o tome govoriti, jer još nije u potpunosti rešeno pitanje uređenja našeg pravosuđa na novim ustavnim rešenjima. Međutim, u pravnoj teoriji bili su prisutni predlozi koji su predviđali neka nova rešenja u pogledu učešća građana u suđenju u ranije postojećim sudovima opšte nadležnosti. Ovi predlozi su išli za tim da se eventualno razmisli kako o nekom novom načinu učešća građana u ovim sudovima, tako i o brojnijoj zastupljenosti građana u njima. Smatramo da su ovi predlozi bili prisutni prilikom donošenja novih ustava i zakona o uređenju pravosuđa, ali je zakonodavac bio ubeđen da će se ovim predviđenim rešenjima u mnogome otkloniti slabosti koje su se ispoljile u praktičnoj primeni ustanove učešća građana u suđenju. Da li će i kakva poboljšanja doneti ova zakonska rešenja, to će pokazati buduća praktična primena istih, s tim što je sigurno da će ustanova učešća građana u suđenju svoj najveći procvat postići u samoupravnim sudovima.

Dr ĆEDOMIR STEVANOVIĆ
professeur agrégé à la
Faculté de droit de Niš

QUELQUES QUESTIONS RELATIVES A' LA PARTICIPATION DES CITOYENS DANS LE JUGEMENT

R é s u m é

L'institution de la participation des citoyens dans le jugement est aussi vieille que la société elle-même. Les citoyens ont participé dans le jugement de diverses manières et sous des aspects différents. Le mode le plus ancien, le plus complet et le plus direct et l'aspect de la participation des citoyens dans le jugement était réalisé par les tribunaux populaires, quand les citoyens réglaient en toute autonomie les affaires civiles et pénales. Le deuxième aspect, de la participation des citoyens dans le jugement, qui a pris naissance après les tribunaux populaires et qui est connu comme jugement de jury dans le vrai sens et dans le faux sens, représente dans le fond un tel aspect selon lequel la fonction judiciaire était exercée par les juges professionnels avec la participation plus ou moins grande des citoyens en tant que juges jurés.

Le jugement de jury dans le vrai sens est un tel aspect du jugement selon lequel les citoyens en tant que juges jurés formaient une chambre de tribunal spéciale qu'on appelle le jury, qui constatait les faits et réglait les questions de l'état de faits, sur la base desquels il adoptait la décision sur la faute de l'inculpé, tandis qu'une chambre spéciale formée par les juges professionnels ou d'un seul juge réglait les questions juridiques ou prononçait la sanction pénale concrète. L'origine de ce mode de jugement par le jury se trouve en Angleterre et il est caractéristique pour tous les pays anglo-saxons. Le jugement de jury dans le faux sens représente un tel aspect de la participation des citoyens dans le jugement d'après lequel les juges professionnels et les citoyens en tant

que juges jurés sorment une chambre unique, appelée le tribunal mixte. Cette administration de la justice a été introduite d'abord en Allemagne et plus tard elle s'est élargie sur tous les pays de l'Europe continentale.

Le développement historique de la participation des citoyens dans le jugement dans les pays de la Yougoslavie actuelle a été presque identique avec le développement général de cette institution, toutefois après les tribunaux populaires le jugement de jury a été introduit dans le vrai sens et dans le faux sens, c'est-à-dire le jury classique et la tribunal mixte. Lors de la formation de l'ancienne Yougoslavie en 1918 l'institution de la participation des citoyens dans le jugement a été abolie.

Au cours de la guerre de libération nationale et de la révolution ont apparu les germes de la nouvelle institution de la participation des citoyens dans le jugement, qui a obtenu aussi des formes juridiques, surtout dans les actes légaux adoptés immédiatement après la libération, par lesquels a été réglée l'administration de la justice. La Constitution de la République fédérative populaire de Yougoslavie de 1946 et la Constitution de la République socialiste fédérative de Yougoslavie de 1963 ont contribué à la formation légale ultérieure et à l'affirmation de cette institution. Enfin la Constitution de la RSF de Yougoslavie de 1974 représente la fin temporaire du développement de l'institution de la participation des citoyens dans le jugement, d'autre part dans cette Constitution sont prévues de plus larges possibilités de la participation des citoyens dans l'exercice de la fonction judiciaire, surtout dans les tribunaux autogestionnaires.

Dans la théorie juridique il y a des partisans et des adversaires de l'existence de cette institution, ce qui est résulté du fait que celle-ci a manifesté dans son développement historique tant ses bons côtés que ses mauvais côtés, surtout dans les pays bourgeois. Dans les pays socialistes l'institution de la participation des citoyens dans le jugement a acquis une nouvelle qualité qui se reflète tant dans le but de son existence que dans son rôle modifié. Dans notre société socialiste autogestionnaire la participation des citoyens dans le jugement représente la forme de la démocratie socialiste et de plus en plus représente la forme de l'autogestion sociale dans ce domaine social, ainsi que le mode de socialisation de la fonction judiciaire. En définitive l'institution de la participation des citoyens dans le jugement contribuera à la réalisation du dépérissement de la fonction du jugement dans le sens classique, quand les excès éventuels seront réglés de la part des tribunaux populaires.